Journal of East-West Thought
ISSN: 2168-2259 (online)
(https://jetjournal.us/)
Volume 15, Issue 1, Jan-March – 2025 Special Issue 1
Impact Factor: 7.665, Peer Reviewed and UGC CARE I

भारतीय संविधान निर्मितीत नारीशक्तीचे योगदान

प्रा. डॉ. अनुराधा विजय पोतदार, पदव्युत्तर मराठी विभाग, एस.एन.डी.टी. महिला विद्यापीठ, मुंबई

जगातील जवळजवळ प्रत्येक देशाचे लिखित किंवा अलिखित संविधान आहे. लिखित संविधान म्हणजे ज्यामध्ये सरकार आणि नागरिकांची कर्तव्ये, अधिकार, घटनात्मक व्यवस्थेची रचना आणि संपूर्ण व्यवस्थेचे नियमन करणारे कायदे हे सर्व औपचारिक आणि कायदेशीर पुस्तकात किंवा कागदपत्रांच्या मालिकेत एक पुस्तक म्हणून एकत्र बांधलेले असतात. जिथे लिखित संविधानं नाहीत तिथे मूलभूत तत्त्वे कायदेमंडळाच्या विविध मूलभूत कायद्यांमध्ये, करारांमध्ये आणि न्यायालयाच्या निकालांमध्ये समाविष्ट आहेत. जगातील सर्व्यात लहान लिखित संविधान (3,814 शब्द) हे मोनॅकोच[1] आहे, तर जगातील सर्वात लांब लिखित संविधान (1,46,385 शब्द) हे भारताच आहे. स्वतंत्र भारतासाठी संविधानाचा मसुदा तयार करण्याचे ऐतिहासिक कार्य पूर्ण करण्यासाठी संविधानसभेला 2 वर्ष, 11 महिने आणि 17 दिवस लागले. संविधानसभेच्या एकूण 299 सदस्यांपैकी केवळ 15 महिला होत्या (म्हणजे 95 टक्के पुरुष व 5 टक्के महिला). संविधानसभेतील प्रत्येक सदस्याने खूप परिश्रम घेऊन आपले सर्वोत्तम दिले. भारतीय राज्यघटना आणि संविधानसभेबद्दल आपण पुरुष सदस्यांच्या महत्वाच्या भूमिका, त्यांचे मौलिक विचार, त्यांचे अथकपरिश्रम, त्यांचे विषयाचे ज्ञान व स्पष्टता, त्यांची दूरदृष्टि इत्यादि याबद्दल नेहमीच बोलतो व लिहितो. ते लिहायला हवेच. त्याबद्दल कोणत्याही भारतीयाच्या मनात दुमत नसावे. मात्र, 5 टक्के वेजस्वी नारीशक्तीच्या योगदाना बद्दल क्वाचितच लीहिले जाते, स्मरण केले जाते. या महिलांनी जगातील सर्व्यात मोठ्या संविधानाला अंतिम रूप देण्यासाठी नाविन्यपूर्ण, समतोल, सर्व समावेशक आणि दूरदर्शी असे अनेक पैलू दिले आहेत. हा लेख संविधानसभेतील त्या नारीशक्तीच्या अतुलनीय योगदानावर प्रकाश टाकतो.

प्रस्तावना

दुसरे महायुद्ध (1 सप्टेंबर 1939 ते 2 सप्टेंबर 1945) संपल्यानंतर घटनात्मक कार्यात महिलांचा सहभाग युद्धपूर्व वर्षांच्या तुलनेत वाढताना दिसतो. 1970 च्या दशकापर्यंत काही देशांनी कमी संख्येने का असेना महिलांना संविधान बनवणाऱ्या संस्थांच्या सदस्या म्हणून नियुक्त केल्याचे पुरावे आहेत व पुढे ही प्रगती हळूहळू वाढताना दिसली. 1990 च्या दशकाच्या सुरुवातीच्या संविधान-निर्माण लाटेत, केवळ 13 टक्के सहभागी महिला होत्या तर 2018 पर्यंत तेच प्रमाण 26 टक्के पर्यंत पोहचले. अजून मोठी असमानता आहे. जगभर संविधानाच्या आयुष्याच्या कालावधीवर अनेक वादविवाद झाले व ते आज पण चालू आहेत. जगातील अनेक देशांमध्ये लिखित संविधान दीर्घ काळ टिकुन राहण्यासाठी तयार केलेले असले तरी, 1789 पासून अनेक देशांमध्ये संविधानाचे केवळ 17 वर्षांचे[2] सरासरी आयुर्मान असते हे अनेक शिक्षणतज्ज्ञ, कायदेतज्ज्ञ मान्य करतात. आपल्या शेजारी देशांमध्ये त्याचा कालावधि अजूनच कमी दिसतो. आज आपण भारतीय संविधानाचे 75 वे वर्धापन वर्ष साजरे करीत असताना लवकरच विकसीत भारताचे शताब्दी पर्व

[1] मोनॅको हा पश्चिम युरोपमधील एक लहान देश आहे.

[2] टॉम गिन्सबर्ग, शिकागो विद्यापीठातील प्राध्यापक, ज्यांनी 1789 नंतर स्वीकारलेल्या विविध देशांच्या 200 हून अधिक संविधानांचा अभ्यास केला आहे, त्यांना असे आढळून आले की त्यांचे सरासरी आयुर्मान फक्त 17 वर्षे होते.

Copyright © | JET Network, All Rights Reserved

Journal of East-West Thought
ISSN: 2168-2259 (online)
(https://jetjournal.us/)
Volume 15, Issue 1, Jan-March – 2025 Special Issue 1
Impact Factor: 7.665, Peer Reviewed and UGC CARE I

साजरे करू. तुलनात्मक विचार केला तर गौरवशाली व अखंड 75 वर्ष फार मोठा कलावधी म्हणायला हवा. भारतीय राज्यघटना ही लिखित असुन जगातील गतिमान आणि विकसित संविधानांपैकी एक आहे. हे एक महत्त्वाचे सामाजिक दस्तऐवज असुन, त्यात न्याय, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, धर्मनिरपेक्षता ही मूल्ये आहेत. या संविधानाने सांस्कृतिकदृष्ट्या वैविध्यपूर्ण आणि विशाल भारताला एकत्र ठेवण्याचे काम सतत 75 वर्षे केले म्हणजे हे संविधान व त्याचा पाया, रचना भक्कम आहे हे सर्वश्रुत आहे. भारतासाठी संविधानाचा मसुदा तयार करण्यासाठी 1946 मध्ये ब्रिटीश कॅबिनेट मिशन योजने द्वारे संविधानसभेची निर्मिती करण्यात आली व संविधान तयार करण्याची जबाबदारी या संविधानसभेला दिली. खरेतर संविधान सभा ही भारतातील निवडून आलेल्या प्रांतिक प्रतिनिधींची एक सभा/गट होता. या संविधानसभेच्या एकूण 299 सदस्यांपैकी फक्त 15 महिला होत्या.

II: संविधानसभेत स्त्री-पुरुष प्रतिनिधित्व

भारताची राज्यघटना अमेरिकेच्या राज्यघटने पेक्षा 30 पट मोठी आहे. जगातली सर्व्यात मोठी राज्यघटना म्हणून ओळखली जाते. या राज्यघटनेच्या मूळ मजकुरात 22 भाग आणि आठ अनुसूचीमध्ये 395 कलमे आहेत. भारतीय राज्यघटना, इतर कोणत्याही देशाच्या संविधानाप्रमाणेच, त्या काळाची निर्मिती आहे. राज्यघटनेचा मसुदा तयार करताना प्रचलित असलेले सामाजिक नियम, मूल्ये आणि श्रद्धा हे खरे असले तरी भारतीय संविधानाचा मसुदा अशा वेळी तयार करण्यात आला, जेव्हा लैंगिक असमानता प्रचलित होती आणि महिलांचे राजकीय आणि सामाजिक क्षेत्रात विचारांचे पूर्णपणे प्रतिनिधित्व नव्हते. आज खरे तर भारतीय राज्यघटना जगातील सर्वात प्रगतीशील आणि लिंग-संवेदनशील संविधानांपैकी व सर्व व्यक्तींसाठी समानता, स्वातंत्र्य आणि सन्मानाची तत्त्वे, आणि सार्वजनिक जीवनातील सर्व पैलूंमध्ये सहभागी होण्याच्या महिलांच्या अधिकारांना मान्यता देते. संविधानाचा मसुदा तयार करणाऱ्या संविधान सभेच्या 299 सदस्यांपैकी फक्त 15 महिला होत्या. हे प्रतिनिधित्व एकूण सदस्यसंख्येच्या 5 टक्के होते. हा लेख आपल्या संविधानाच्या निर्मितीमध्ये या 15 (त्यांची नाव: दाक्षायनी वेलायुधन, राजकुमारी अमृत कौर, दुर्गाबाई देशमुख, हंसा जीवराज मेहता, कमला चौधरी, लीला रॉय, मालती चौधरी, पूर्णिमा बॅनर्जी, रेणुका रे, सरोजिनी नायडू, सुचेता कृपलानी, विजया लक्ष्मी पंडित, ॲनी मस्करीन, बेगम एजाझ रसूल व अम्मू स्वामीनाथन) तेजस्वी महिलांच म्हणजेच नारीशक्तीचे मोलाच योगदानावर थोडक्यात प्रकाश टाकतो.

1. **दाक्षायनी वेलायुधन** (1912 – 1978) वेलायुधन ह्या मद्रास मतदारसंघातून संविधान सभेवर निवडून आल्या होत्या. वयाच्या 34 व्या वर्षी, त्या संविधान सभेच्या सर्वात तरुण आणि एकमेव दलित महिला सदस्य होत्या. संविधान सभेत वेलयुधन एक मजबूत, स्वतंत्र आवाज म्हणून उदयास आल्या. त्या लोकांच्या मताच्या विरोधात जाण्यास घाबरत नव्हत्या. नेहरूंच्या उद्दिष्ट ठरावाला विधानसभेच्या प्रतिसादादरम्यान वेलयुधन यांनी हस्तक्षेप घेतला होता. राज्यघटना तयार करताना अनेक मत प्रवाह असले तरी, राज्य आणि समाज यांच्यातील संबंधांमध्ये मध्यस्थी करण्यापेक्षा भारतीय राज्यघटनेचे अधिक महत्त्वाचे कार्य आहे यावर त्यांनी भर दिला. भारताने कोणत्या प्रकारचा संघराज्य स्वीकारला पाहिजे यावर वेलायुधन यांचे ठाम मत होते. 1948 च्या भारतीय संविधानाच्या मसुद्यावरील त्यांची टीका विकेंद्रीकरणाच्या अभावावर आणि राज्य सरकारांवर वर्चस्व गाजवण्याची मजबूत केंद्र सरकारची क्षमता यावर लक्ष केंद्रित करते. त्यांनी विशेषत: राज्यांच्या राज्यपालांची नियुक्ती करण्याच्या पद्धतीवर प्रकाश टाकला व त्याने सत्तेचे आणखी केंद्रीकरण होईल असा युक्तिवाद केला. 1977 मध्ये त्यांनी दिल्लीत महिला जागृती परिषद ही महिला हक्क संघटना

Copyright © | JET Network, All Rights Reserved

Journal of East-West Thought
ISSN: 2168-2259 (online)
(https://jetjournal.us/)
Volume 15, Issue 1, Jan-March – 2025 Special Issue 1
Impact Factor: 7.665, Peer Reviewed and UGC CARE I

स्थापन केली. 2019 मध्ये, केरळ सरकारने दक्षिणायनी वेलायुधन पुरस्काराची स्थापना केली, जो राज्यातील इतर महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी काम करणाऱ्या महिलांना दिला जातो. 20 जुलै 1978 रोजी वयाच्या 66 व्या वर्षी त्यांचे निधन झाले.

2. राजकुमारी अमृत कौर (1889–1964) - कौर काँग्रेसच्या तिकीटावर मध्यप्रांत आणि बेरार प्रांतातून संविधान सभेवर निवडून आल्या होत्या. संविधान सभेच्या कामकाजादरम्यान कौर संविधान सभेतील महत्त्वाच्या उपसमित्यांच्या सदस्य होत्या आणि अनेक घटनात्मक तरतुदींना आकार देण्यात त्यांचा महत्त्वाचा वाटा होता. त्या संविधानसभेच्या मूलभूत हक्क उपसमितीच्या आणि अल्पसंख्याक उपसमितीच्या प्रमुख सदस्य होत्या. उपसमितीमध्ये, त्यांनी धर्म पाळण्याच्या स्वातंत्र्याच्या समावेशास आपला विरोध व्यक्त केला कारण यामुळे पर्दा, सती, देवदासी प्रथा इत्यादी भेदभाव करणाऱ्या प्रथांना घटनात्मक संरक्षण मिळू शकते हा त्यांचा युक्तिवाद होता. कौर यांनी समान नागरी संहिता तयार करण्याच्या राज्याच्या बाजूने मतदान केले. ही तरतूद रद्द करण्यात आली असली तरी ती राज्याच्या धोरणाच्या गैरन्यायकारक निर्देशक तत्त्वांमध्ये समाविष्ट करण्यात आली होती. 1947 मध्ये त्या स्वतंत्र भारताच्या पहिल्या आरोग्य मंत्री झाल्या. त्या पंतप्रधान जवाहरलाल नेहरू यांच्या अंतरिम मंत्रिमंडळात सामील झाल्या आणि त्या पदावर दहा वर्षे काम केले. स्वातंत्र्यानंतरच्या मंत्रिमंडळातील त्या पहिल्या महिला सदस्य होत्या. 1956 मध्ये त्यानी संसदेत ऑल-इंडिया इन्स्टिट्यूट ऑफ मेडिकल सायन्सेस (AIIMS) विधेयक सादर केले, ज्यामुळे देशातील वैद्यकीय शिक्षणाचा स्तर उंचावण्यासाठी AIIMS ची स्थापना करण्यात आली. त्या नर्सिंग व्यवसायाच्या खंबीर वकिलाती होत्या, त्यांनी अनेक नर्सिंग प्रशिक्षण केंद्रांच्या स्थापनेसाठी जोर दिला. पुढील अनेक वर्षे शिक्षण आणि आरोग्य हे त्यांचा कामाचे मुख्य केंद्र राहिले. 1945 आणि 1946 मध्ये त्या युनेस्कोच्या भारतीय शिष्टमंडळाच्या उपनेत्या होत्या. 1950 मध्ये, त्या जागतिक आरोग्य असेंब्लीच्या पहिल्या महिला आणि पहिल्या आशियाई अध्यक्षा झाल्या आणि 1948 ते 1953 दरम्यान अनेक वेळा जागतिक आरोग्य संघटनेत भारताच्या शिष्टमंडळाचे नेतृत्व केले. त्या इंडियन रेड क्रॉस सोसायटीच्या संस्थापक-सदस्य आणि अध्यक्षा होत्या. या क्षेत्रातील प्रदीर्घ आणि समर्पित सेवेबद्दल लीग ऑफ रेड क्रॉस सोसायटीजने 'कोर्ट बर्नाडोट' सुवर्णपदकाने सन्मानित केले. नंतर त्या इंटरनॅशनल रेडक्रॉस सोसायटीची उपाध्यक्ष झाल्या.

सर्व्यांसाठी मोफत शिक्षण या कल्पनेवर त्यांचा ठाम विश्वास होता, विशेषत: महिलांच्या शिक्षणासाठी. ननकाना साहिब एज्युकेशन ट्रस्ट आणि हिंदुस्थानी तालीमी संघाच्या विश्वस्त मंडळामध्ये त्या होत्या. त्या दिल्लीच्या लेडी इर्विन कॉलेजच्या संस्थापक सदस्यांपैकी एक होत्या. मुलांच्या कल्याणासाठी तिच्या कार्यामुळे भारतीय बालकल्याण परिषदेची स्थापना झाली, 1948 ते 1958 या कालावधीत त्यानी पहिले अध्यक्ष म्हणून काम केले. 1956 मध्ये प्रिन्स्टन विद्यापीठाने त्यांना कायद्याची मानद डॉक्टर पदवी प्रदान केली. 6 फेब्रुवारी 1964 रोजी वयाच्या 75 व्या वर्षी नवी दिल्ली येथे कौर त्यांचे निधन झाले.

3. दुर्गाबाई देशमुख (1909 – 1981) - दुर्गाबाई मद्रास प्रांतातून संविधान सभेवर निवडून आल्या होत्या. त्यांनी राष्ट्रीय भाषा, न्यायिक स्वातंत्र्य आणि मानवी तस्करी या मुद्द्यांवर अनेक प्रमुख हस्तक्षेप केले. स्वातंत्र्यानंतर, त्या केंद्रीय सामाजिक कल्याण मंडळ आणि राष्ट्रीय महिला शिक्षण परिषद यासारख्या महत्त्वाच्या राष्ट्रीय संस्थांचा एक भाग होत्या. त्या नियोजन आयोगाच्या सदस्याही होत्या. 1958 मध्ये, त्यांनी मुली आणि महिला शिक्षणावरील राष्ट्रीय समितीचे नेतृत्व केले. भारतातील साक्षरतेच्या संवर्धनातील योगदानाबद्दल दुर्गाबाईंना 1971 मध्ये नेहरू साहित्य पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. 1975 मध्ये

Copyright © | JET Network, All Rights Reserved

Journal of East-West Thought
ISSN: 2168-2259 (online)
(https://jetjournal.us/)
Volume 15, Issue 1, Jan-March – 2025 Special Issue 1
JOURNAL OF EAST-WEST THOUGHT
Impact Factor: 7.665, Peer Reviewed and UGC CARE I

त्यांना पद्मविभूषण पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. केंद्रीय सामाजिक कल्याण मंडळाने महिला कल्याण आणि सशक्तीकरणासाठी उत्कृष्ट योगदानासाठी स्वयंसेवी संस्थांना मान्यता देण्यासाठी त्यांच्या नावाने वार्षिक पुरस्काराची स्थापना केली. 9 मे 1981 रोजी त्यांचे निधन झाले.

4. हंसा जीवराज मेहता (1897 – 1995) - मेहता काँग्रेस पक्षाच्या तिकिटावर मुंबईतून संविधानसभेवर निवडून आल्या होत्या. संविधानसभेत, त्यांनी महिलांच्या हक्कांच्या बाजूने जोरदार युक्तिवाद केला आणि समान नागरीसंहिता आणि आरक्षणावरील चर्चेत हस्तक्षेप केला. मेहता ह्या संयुक्त राष्ट्र मानवाधिकार आयोगाचे भारतीय प्रतिनिधी होत्या. मानवी हक्कांच्या सार्वभौमिक घोषणा[3] चे कलम 1 हे सर्वसमावेशक बनवण्यात आले आणि "सर्व पुरुष स्वतंत्र आणि समान आहेत" हे वाक्य बदलून 'सर्व मानव मुक्त जन्माला आले आहेत' याची खात्री करण्यात त्यांनी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली. मेहता आणि एलेनॉर रुझवेल्ट यांनी कलम 16 द्वारे महिलांना वैवाहिक समानता सुनिश्चित केली. सरकारने त्यांना १९५९ मध्ये पद्मभूषण पुरस्काराने सन्मानित केले. 4 एप्रिल 1995 रोजी त्यांचे निधन झाले.

5. कमला चौधरी (1908-1970): चौधरी यांचा जन्म लखनौच्या मध्ये एका संपन्न कुटुंबात झाला होता. कमला चौधरी, संविधानसभेत संविधानाचा मसुदा तयार करण्यासाठी सक्रिय राहिल्या. संविधान सभेत त्यांनी महिला हक्कांसाठी मोलाचे योगदान दिले. त्यांनी महात्मा गांधींसोबत 'चरखा समित्या' स्थापन केल्या व महिलांना एकत्र कले. त्या भारतीय काँग्रेस कमिटीच्या सदस्य होत्या. 15 ऑक्टोबर 1970 त्यांनी अखेरचा श्वास घेतला.

6. लीला रॉय (1900 – 1970) - 9 डिसेंबर 1946 रोजी त्या बंगालमधून संविधान सभेवर निवडून आल्या. तथापि, भारताच्या फाळणीच्या निषेधार्थ त्यानी काही महिन्यांनंतर राजीनामा दिला. रॉय यांनी संविधानसभेचा राजीनामा दिल्यानंतर अनेक सामाजिक आणि राजकीय कारणांमध्ये योगदान देत राहिले. 1946 मध्ये, रॉय यांनी कोलकाता दंगलीतील पीडितांना मदत केली आणि नोआखली येथे बचाव आणि मदत कार्यासाठी राष्ट्रीय सेवा संस्था उभारली. निर्वासितांच्या हक्कांसाठी त्यांनी उत्कटतेने काम केले. रॉय यांची विपुल राजकीय कारकीर्द स्वतंत्र भारतात सुरू राहिली. 1960 मध्ये फॉरवर्ड ब्लॉक आणि प्रजा सोशलिस्ट पार्टीचे विलीनीकरण करून स्थापन झालेल्या पक्षाच्या त्या अध्यक्षा झाल्या. 11 जून 1970 रोजी त्यांचे निधन झाले.

7. मालती चौधरी (1904 - 1998) - काँग्रेसच्या तिकिटावर त्या ओरिसातून संविधान सभेवर निवडून आल्या होत्या. तथापि, गांधींसोबत काम करण्यासाठी त्यांनी त्याच वर्षी संविधानसभेचा राजीनामा दिला. त्याना शेतकरी, दलित, आदिवासी आणि मुलांसोबत जमिनीवर काम करत राहायचे होते. 1948 मध्ये, इतर स्वातंत्र्यसैनिकांसह, ओरिसामध्ये उत्कल नवजीवन मंडळाची स्थापना केली. त्यानी ग्रामीण विकास आणि आदिवासी कल्याणासाठी कार्य केले. त्या ओरिसा सिव्हिल लिबर्टीज कमिटीच्या अध्यक्षा होत्या आणि त्यांनी नक्षलवाद्यांच्या हत्येचा निषेध केला. 1975 च्या आणीबाणीच्या काळात राज्याच्या कारवाईला त्यानी कडाडून विरोध केला होता ज्यामुळे त्याना तुरुंगवास भोगावा लागला होता. 1987 मध्ये बाल कल्याणासाठी राष्ट्रीय पुरस्कार, 1988 मध्ये जमनालाल बजाज पुरस्कार, 1994 मध्ये उत्कल सेवा सन्मान आणि 1995

---

[3] मानवी हक्क कलम 1 हे सर्व माणसं स्वतंत्रपणे जन्माला येतात आणि सन्मान आणि अधिकारांमध्ये समान असतात व ते तर्क आणि विवेकाने संपन्न आहेत आणि त्यांनी एकमेकांशी बंधुभावाच्या भावनेने वागले पाहिजे हे सांगते..

Copyright © | JET Network, All Rights Reserved

Journal of East-West Thought
ISSN: *2168-2259 (online)*
(*https://jetjournal.us/*)
Volume 15, Issue 1, Jan-March – 2025 Special Issue 1
JOURNAL OF EAST-WEST THOUGHT
Impact Factor: 7.665, Peer Reviewed and UGC CARE I

मध्ये द टागोर साक्षरता पुरस्कार यासह त्यांच्या कार्यासाठी अनेक पुरस्कार मिळाले. मालती चौधरी यांचे 1998 मध्ये वयाच्या 93 व्या वर्षी निधन झाले.

8. पूर्णिमा बॅनर्जी (1911 - 1951) – थोर समाजसुधारक आणि राजकारणी. त्यांनी महिलांच्या हक्कांसाठी लढा दिला आणि काम केले समाजातील महिलांची स्थिती सुधारण्यासाठी. बॅनर्जी यांची संयुक्त प्रांतातून संविधान सभेवर नियुक्ती झाली. संविधानसभेत, प्रस्तावना, प्रतिबंधात्मक अटकाव आणि राज्यसभा सदस्यांची पात्रता याविषयीच्या चर्चेत त्यांनी हस्तक्षेप केला.

9. रेणुका रे (1903 - 1997) – रे हया प्रसिद्ध लेखिका, शिक्षणतज्ज्ञ आणि राजकारणी होत्या. राज्यघटनेत शिक्षण विभागाचा मसुदा तयार करण्यात त्यानी महत्त्वाची भूमिका बजावली. भारतीय राज्यघटनेतील मूलभूत अधिकारांवर आणि महिलांच्या हक्कांसाठी आपली भूमिका मांडली. रे पश्चिम बंगालमधून संविधान सभेवर निवडून आल्या होत्या. त्यांनी संविधानसभेत महिलांच्या हक्कांचे प्रश्न, अल्पसंख्याकांचे हक्क या तरतुदींसह अनेक हस्तक्षेप केले. रे यांनी मे 1949 मध्ये यू.एन. जनरल असेंब्लीमध्ये भारताचे प्रतिनिधित्व केले. 1952 मध्ये पश्चिम बंगाल विधानसभेत आणि 1957 मध्ये संसदेतही त्यांची निवड झाली. रे यांना 1988 मध्ये सार्वजनिक व्यवहारातील त्यांच्या सेवांसाठी पद्मभूषण पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

10. सरोजिनी नायडू (1879 - 1949) - कवयित्री, स्वातंत्र्यसैनिक आणि राजकारणी. त्या भारतीयांच्या प्रमुख नेत्या होत्या स्वातंत्र्य चळवळ आणि भारताच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावली संविधान. नायडू यांची बिहारमधून संविधान सभेवर नियुक्ती करण्यात आली होती. त्यानी संविधानसभेत राष्ट्रध्वज स्वीकारण्याचे महत्त्व सांगितले. नायडू यांची १५ ऑगस्ट १९४७ पासून उत्तर प्रदेशच्या राज्यपालपदी नियुक्ती करण्यात आली होती. २ मार्च १९४९ रोजी त्यांचा मृत्यू होईपर्यंत त्यांनी हे पद सांभाळले.

11. सुचेता कृपलानी (1908 - 1974) - 1946 मध्ये, कृपलानी संयुक्त प्रांतातून संविधान सभेवर निवडून आल्या होत्या. त्यांनी संविधान सभेत कल्याणकारी धोरणे विकसित करणे आणि महिलांच्या हक्कांसाठी महत्त्वाची भूमिका बजावली होती. संविधान सभेसमोर पहिला भारतीय ध्वज सादर करणाऱ्या ध्वज सादरीकरण समितीच्या त्या सदस्य होत्या. कट्टर गांधीवादी म्हणून त्या भारतीय फाळणीच्या दंगलीत गांधींसोबत बंगालमध्ये गेल्या होत्या. कृपलानी यांनी भारताच्या फाळणीदरम्यान निर्वासितांच्या पुनर्वसनात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली. त्यांनी काँग्रेस पक्षाने स्थापन केलेल्या मदत आणि पुनर्वसन समितीच्या सचिव म्हणून काम केले.

12. विजया लक्ष्मी पंडित (1900-1990) - पंडित हया काँग्रेस पक्षाच्या तिकीटावर संयुक्त प्रांतातून संविधान सभेवर निवडून आल्या होत्या. मंत्रिपद भूषवणाऱ्या त्या पहिल्या महिला होत्या. त्यांनी भारतातील स्थान आणि भारताच्या परराष्ट्र धोरणाच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावली. भारताच्या स्वातंत्र्यानंतर, पंडित यांची पूर्व-प्रसिद्ध राजनैतिक कारकीर्द होती. तिने 1946-48 आणि 1952-53 दरम्यान संयुक्त राष्ट्रांमध्ये भारतीय शिष्टमंडळाचे नेतृत्व केले. त्यानंतर मॉस्को, मेक्सिको आणि वॉशिंग्टन येथे राजदूत म्हणून काम केले. 1953 मध्ये त्या संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या पहिल्या महिला अध्यक्षा झाल्या. एक वर्षानंतर, त्यांनी एकाच वेळी इंग्लंड आणि आयर्लंडमध्ये राजदूत म्हणून काम केले.

13. ॲनी मस्करीन (1902 - 1963) मास्करेन यांनी संविधान सभेत त्रावणकोर राज्य आणि कोचीन युनियनचे प्रतिनिधित्व केले. विधानसभेत त्या संघराज्याच्या मुद्द्यावर बोलल्या. मस्करीन हे अपक्ष उमेदवार

Copyright © | JET Network, All Rights Reserved

म्हणून पहिल्या लोकसभेवर निवडून आले होते. केरळमधून लोकसभेवर निवडून आलेल्या त्या पहिल्या महिला होत्या जिथे त्यांनी राजकारणात महिलांच्या कमी प्रतिनिधित्वाबद्दल चिंता व्यक्त केली.

14. बेगम एजाझ रसूल (1908 – 2001) - संविधान सभेत रसूल या एकमेव मुस्लिम महिला होत्या. मुस्लिम लीगच्या सदस्या म्हणून त्यांनी संयुक्त प्रांतांचे प्रतिनिधित्व केले. संविधानसभेत, त्यांनी राष्ट्रभाषा, भारत राष्ट्रकुलचा एक भाग, आरक्षण, मालमत्ता अधिकार आणि अल्पसंख्याक हक्क यावरील चर्चेत हस्तक्षेप केला. रसूल यांची स्वातंत्र्यानंतरही सक्रिय राजकीय कारकीर्द होती. रसूल राज्यसभेवर निवडून आले (1952-1956). त्यानंतर त्या उत्तर प्रदेशच्या विधानसभेवर निवडून आल्या (1969 -1989). भारतीय महिलांमध्ये हॉकीला लोकप्रिय करण्यात रसूल यांचा मोठा सहभाग होता. दोन दशके त्यांनी भारतीय महिला हॉकी महासंघाच्या अध्यक्षा म्हणून काम केले. नंतर, त्यांनी आशियाई महिला हॉकी महासंघाच्या प्रमुखपद संभालले. डिसेंबर 2001 मध्ये त्यांचे निधन झाले.

15. अम्मू स्वामीनाथन (1894 - 1978) - 1946 मध्ये त्या मद्रास मतदारसंघातून संविधान सभेवर निवडून आल्या. त्या मूलभूत अधिकार आणि मार्गदर्शक तत्त्वांवर बोलल्या. स्वातंत्र्यानंतर ती 1952 मध्ये पहिल्या लोकसभेवर आणि त्यानंतर 1954 मध्ये राज्यसभेवर निवडून आल्या. संसदेतील त्यांच्या कार्यकाळाव्यतिरिक्त, चित्रपटांमधील आवडीमुळे त्या फेडरेशन ऑफ फिल्म सोसायटीज आणि सेन्सॉर बोर्डाच्या उपाध्यक्षा झाल्या. 1960 ते 1965 दरम्यान पाच वर्षे त्यांनी भारत स्काउट्स आणि गाईड्सच्या अध्यक्षा म्हणूनही काम केले. स्वामीनाथन यांचे 1978 मध्ये निधन झाले.

III: निष्कर्ष

भारताच्या संविधानसभेत महिलांची भूमिका देशाची राज्यघटना घडवण्यात आणि राजकीय क्षेत्रात महिलांचा आवाज ऐकू येईल याची खात्री करण्यात महत्त्वाची होती. भारताच्या संविधानाला आकार देण्यात आणि सशक्त करण्यात नारीशक्तीने महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली. असंख्य आव्हानांचा (पितृसत्ता, जातीय अत्याचार, बालविवाह आणि विधवात्व इ.) सामना करूनही, या 15 उज्ज्वल महिलांनी संविधानसभेतून महत्त्वपूर्ण योगदान देऊन या पवित्र ग्रंथावर आपली मोहर उमटवली. ही आमच्या सम्पूर्ण स्त्री वर्गासाठी फारच मोलाची व अभिमानाची बाब आहे.

संदर्भ

1. चेतन अच्युत (2022). भारतीय प्रजासत्ताकाच्या संस्थापक माता. केंब्रिज युनिव्हर्सिटी प्रेस.
2. सिन्हा, एम. (2000). रीफॅशनिंग मदर इंडिया: लेट कॉलोनियल इंडियामध्ये स्त्रीवाद आणि राष्ट्रवाद. स्त्रीवादी अभ्यास, 26 (3).
3. अरविंद दातार (2024) संविधान: एक स्वतंत्र राष्ट्र म्हणून त्यांच्या प्रवासाच्या प्रारंभी भारतातील लोकांना एक भेट.
4. संविधानात 'संस्थापक मातांचे' योगदान अधोरेखित करण्याची गरज आहे: सर्वोच्च कोर्ट. (2023). टाइम्स ऑफ इंडिया.
5. कुमार, आर. (2022), महिलांसाठी समानता: संविधान सभा वादविवाद आणि द स्त्रियांसाठी समानता न्यायशास्त्राची निर्मिती. सामाजिक बदल, /doi.org/10.1177.
6. इलसदा, एच., (2015) स्त्रीवादी वाटाघाटी शक्ती, द डेमोक्रसी 2015
7. विदेश मंत्रालय, भारत सरकार वेबसाइट (https://www.mea.gov.in).

Copyright © | JET Network, All Rights Reserved